

Matematika v 19. století

Martina Němcová

František Josef Studnička a Bernard Bolzano

In: Jindřich Bečvář (editor); Eduard Fuchs (editor): Matematika v 19. století. Sborník přednášek z 15. letní školy Historie matematiky, Vyškov, 26.-30.8.1994. (Czech). Praha: Prometheus, 1996. pp. 115–119.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/400573>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

FRANTIŠEK JOSEF STUDNIČKA A BERNARD BOLZANO

MARTINA NĚMCOVÁ

Bernard Bolzano (1781–1848) byl významný filozof, matematik a myslitel. V roce 1804 po nezdařeném konkursu na místo profesora matematiky na pražské univerzitě přijal místo vysokoškolského katechety. Na univerzitě působil až do roku 1819, kdy byl z rozhodnutí císaře tohoto místa zbaven. Teprve Josef Dobrovský svým rozhodným vystoupením v roce 1825 ukončil jeho pronásledování a zachránil ho před internací v klášteře. V té době žil Bolzano nuceně na venkově; nejprve u advokáta Pistla v Radíči a později u statkáře Hoffmanna v Těchobuzi. O Bolzanovi viz např. v [1–6], [13–14].

Věnujme se však vztahu Františka Josefa Studničky k osobě Bolzana.

Studnička měl jako matematik a jeden z předních organizátorů českého vědeckého života své doby přirozený zájem o studium Bolzanovy pozůstalosti. Tento fakt dokládají i dopisy českého matematika Emila Weyra¹), profesora vídeňské univerzity, adresované právě Studničkovi. Emil Weyr, který žil od roku 1875 ve Vídni, byl v té době v kontaktu s prof. Zimmermannem, který se stal dědicem celé Bolzanovy pozůstalosti.

Z korespondence se dozvídáme, že v roce 1882 byla Bolzanova pozůstalost uložena ve Vídeňské akademii věd v obrovském černém kufru. Klíče od tohoto kufru si ponechal Zimmermann z obavy, aby se cenným materiálům nic nestalo. Emil Weyr se v dopise z 21. ledna 1882 zmiňuje, že prof. Zimmermann čekal výzvu již před rokem, v době stého výročí Bolzanova narození. Snad prý banální nedorozumění zmařilo celou věc. Po rozmluvě s Weyrem a Studničkou zřejmě Zimmermann souhlasil s prohlídkou spisů a celé pozůstalosti. Uskutěčnila se patrně 26. února 1882 za přítomnosti svědka Hoffera. Zimmermann si vymínil nezveřejnění osobních spisů a osobní korespondence. 27. února téhož roku převzal Emil Weyr do své správy klíče od pozůstalosti a spolu se Studničkou plánoval zorganizování studia jednotlivých spisů. Z březnového dopisu (ze dne 22. 3.) je patrné, že se Studnička chystá na univerzitní prázdniny do Vídně. Při krátké návštěvě si chtěl prohlédnout Bolzanovy matematické rukopisy a s Emilem Weyrem rozhodnout o postupu prací.

Další dopis, ve kterém je zmínka o osudu Bolzanovy pozůstalosti, je až z prosince 1883. Je patrné, že plánovaný záměr prostudovat Bolzanovu pozůstalost nevyšel; klíče od kufru s Bolzanovou pozůstalostí byly v té době opět uloženy u Zimmermanna. Snad chyběl zájem dostatečného množství odborníků, kteří — jak Emil Weyr podotýká — by se dobrovolně a bezplatně chopili této dlouhé a nevděčné práce. Ve Weyrově dopise se mimo jiné uvádí, že Bolzanův spis o číslech byl dán k prostudování profesoru Adolfu Migottimu (1850–1886) z univerzity v Černovicích; žádné další zprávy o postupu či výsledcích jeho práce v zachovaných dopisech Emila Weyra však již nejsou.

V dopisu z 16. 11. 1886 Emil Weyr prosí o objasnění existence jakéhosi tajného spolku, který by měl bez souhlasu Zimmermanna vydat Bolzanovu pozůstalost. V této době jsou matematické rukopisy stále u Zimmermanna, a ten je není ochoten vydat. Další Weyrovy dopisy již zmínky o osudu Bolzanovy pozůstalosti neobsahují.

Zájem F. J. Studničky o život a dílo Bernarda Bolzana se projevil již v roce 1881, kdy se vzpomínalo stého výročí Bolzanova narození. V této době připravovala Marie Červinková–Riegerová²⁾ první ucelený Bolzanův životopis v českém jazyce³⁾. Ve čtyřech dopisech, které se zachovaly, prosí Studničku o opravu svého textu. Současně se na něho obrací s prosbou o obstarání vhodné podobizny Bernarda Bolzana. Z odpovědí F. J. Studničky tryská neobyčejný zájem o práci Červinkové–Riegerové.

Studnička v té době chystal do tisku překlad Bolzanova článku z roku 1817, *Ryze analytický důkaz poučky, že mezi dvěma hodnotami, jež poskytují opačně označené výsledky, leží nejméně jeden reálný kořen rovnice*, který pak vyšel roku 1882 v 11. ročníku Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky (str. 1–38) a též samostatně. Článek byl doplněn Bolzanovým portrétem.

V jednom ze svých dopisů (z r. 1881) Červinkové–Riegerové popisuje Studnička svůj vztah k Bolzanovi. Z dopisu vyplývá, že tento vztah byl více než profesní.

... zvláště pak kvůli rozmanitým vztahům rodinným. Byl Bolzano velmi obětavým přítelem rodičů mé manželky, s níž co děckem se bavíval na zámku v Radíči u Sedlčan, když tam u strýce manželčina Pistla, meškával; mimo to byl kmotrem jediného bratra mé manželky, před několika lety zemřelého, Bernard po něm zvaného, a před smrtí svou odkázal Bolzano manželce mé prostřednictvím gymnasiálního ředitele Hudce v Jindřichově Hradci svou podobiznu olejovými barvami vyvedenou, již dosud co vzácnou památku v Praze chováme. ...⁴⁾

Manželka F. J. Studničky, Josefína Františka Walburga Pospíšilová (1836–1913), byla dcerou gramatikálního profesora jindřichohradeckého gymnázia Jana Pospíšila (1803–1839) a Walburgy Remmové (1803–1846). Po smrti Jana Pospíšila žila Walburga Pospíšilová v Radíči, Jindřichově Hradci a v Praze. Po její smrti roku 1846 se vychování dcery Josefiny a syna Bernarda ujaly tety Remmovy žijící v Praze. Obě děti trávily léto u svých příbuzných — zemského advokáta JUDr. Pistla na jeho zámku v Radíči u Sedlčan. U něho také pobýval Bernard Bolzano; více o jeho pobytu v Radíči viz [7]. Josefína se roku 1865 stala ženou F. J. Studničky.

Nechme o pobytu B. Bolzana u JUDr. Pistla a o příbuzenských vztazích rodiny Remmů, Pistlů a Zimmermannů promluvit Františka Karla Studničku, který se ve 40. a 50. letech 20. století zabýval rodokmenem své rodiny.

Rodina Remmova, z níž pocházela má matka, byla prostřednictvím jeho choti, roz. Pistlové, blízce příbuzna s rodinou Jana Aug. Zimmermanna. Synem J. A. Zimmermanna byl známý filosof, působivší později ve Vídni, Robert Zimmermann. Přítelem Remmovy a Zimmermannovy rodiny byl Bernard Bolzano, jehož oblíbeným žákem byl za doby jeho působení v Praze můj dědeček Pospíšil. Obdržel od Bolzana, jakožto nejmilejší jeho žák, velkou podobiznu, která se

dlouho chovala v našem bytě v Praze, a kterou můj otec odevzdal do Národního muzea, kde jest – v Literárním archivu – také dopis Bolzanův na to se vztahující.⁵⁾

Portrét Bernarda Bolzana, který vlastnila Studničkova manželka Josefína, byl namalován v srpnu 1839 na zámku v Těchobuzi židovským malířem Aronem (Adolfem) Pulzerem (20. 12. 1813 – po r. 1891). Autorství tohoto obrazu určil L. Sršeň z Národního muzea na základě podrobného archívního pátrání a studia bolzanovské korespondence; popsal též životní osudy malíře Pulzera. O historii obrazu a o malíři Pulzerovi viz [8–10]. Ocitujme ze Sršňova článku [9] dva úryvky z Bolzanových dopisů (jsou uloženy v LA PNP, pozůstalost M. J. Fesla).

Dne 23. srpna 1839 Bolzano píše svému žáku M. J. Feslovi do Vídně:

Právě byl dokončen dosti zdařilý portrét mé maličkosti v oleji ... je určen pro jistého profesora Pospíšila do Jindřichova Hradce, jenž po něm touží již léta a jemuž jsem nemohl jeho přání odmítnout, obává se, že asi nebude dlouho naživu, právě teď, kdy se jako na zavalanou dostavil po venkově se toulající malíř portrétů, jenž není pranic nešikovný. ... [9]

V dalším dopise ze dne 16. září 1839 Bolzano Feslovi píše:

Co se týče mého portrétu, tak mnozí, kteří ho viděli, a mezi jinými i osoby, které malířství rozumějí ..., ho prohlašují za nezdařený ... [9]

Po Bolzanově smrti získala Pulzerův obraz osiřelá Josefína Pospíšilová, tehdy dvanáctiletá. V roce 1895 pak její manžel F. J. Studnička tento obraz předal Národnímu muzeu.⁶⁾

Zajímavé je, že Studnička nepoužil roku 1882 jako přílohu ke svému překladu Bolzanovy práce *Ryze analytický důkaz* ... reprodukci rodinného obrazu Bernarda Bolzana, ale litografii dřevorytu Gustava Schulze z roku 1868. Ze Studničkových dopisů Marii Červinkové–Riegerové ze srpna 1881 vyplývá, že o litografické reprodukci rodinného obrazu uvažoval. Není jasné, proč z tohoto plánu sešlo.

Ze Studničkova dopisu Červinkové–Riegerové ze dne 4. 8. 1881 se rovněž dozvídáme, že R. Zimmermann, Bolzanův žák a přítel, strážce jeho odkazu a pozůstalosti, byl příbuzným manželky F. J. Studničky.

... Bratranec manželky mé, dvorní rada a professor Karel [jméno Karel je uvedeno chybně, správně má být Robert] Zimmermann, prý je [rukopisy Bolzana] hlídá ...⁴⁾

Bernard Bolzano musel být bezesporu „magickou“ osobností, která měla obrovský vliv na své okolí. Svými teologickými i mravními názory velmi silně ovlivnil dospívající Josefínu.

František Karel Studnička o své matce Josefíně píše.

Měla velký vliv na mé vychování mravní. Sama byla ... přísně věřící, nikdy však nás netrápila věroukou; její výchova směřovala především ke mravouce, a v této její výchově bylo možno sledovati ještě stopy vlivu Bernarda Bolzana, někdy přítele rodiny, z níž matka pocházela. Právě o tomto ušlechtilém muži, s nímž matka přišla do styku v rodině advokáta Pistla ... matka nám častěji

vypravovala, a to, co jsem zde napsal o jeho vlivu na náboženské názory mé matky, nikterak není vymyšleno.⁵⁾

Z těchto několika vzpomínek a úryvků je jasné patrné, že se František Josef Studnička zabýval prací Bernarda Bolzana nejen z čistě profesních důvodů, motivován oslavami stého výročí jeho narození, ale i proto, že jeho rodina byla duchem Bolzanovým silně ovlivněna.

Poznámky

- 1) Emil Weyr (1848–1894). Vystudoval pražskou techniku (1865–68), krátce působil jako asistent u profesora matematiky H. Durège (1821–1893) na německé části pražské techniky. Doktorát filozofie získal roku 1869 v Lipsku. V letech 1870–73 byl soukromým docentem vyšší geometrie na pražské univerzitě, 1872–75 mimořádným profesorem matematiky na pražské technice a od roku 1875 řádným profesorem matematiky na vídeňské univerzitě. Viz J. Bečvář: *Eduard Weyr (1852–1903)*, MVS JČMF, Praha 1995; J. Bečvář: *Sto let od smrti Emila Weyra*, *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie* 39(1994), 102–107; A. Pánek: *O činnosti a působení dra Emila Weyra*, *Časopis pro pěstování matematiky a fyziky* 24(1895), 163–224; *Ottův slovník naučný*. Dopisy Em. Weyra Studničkově jsou uloženy v LA PNP Praha, fond F. J. Studnička.
- 2) Marie Červinková–Riegerová (1854–1895). Dcera Františka Ladislava Riegera (1818–1903) a Marie Riegerové–Palacké (1833–1892). Česká spisovatelka s hlubokým zájmem o humanitární pomoc sociálně slabým a mládeži. Autorka řady článků a přednášek (např. v *Nedělních listech*, *Osvětě*, *Časopise učitelek* apod.), básní, povídek a operních libret (např. *Dvořákův Dimitrij a Jakobín*), překladatelka A. S. Puškina. Její nejvýznamnější práce jsou: *Bernard Bolzano. Životopisný nástin* (Osvěta 1881, též samostatně), *Vlastní životopis Františka Palackého* (Osvěta 1885, též samostatně), *Marie Riegerová rodem Palacká, její život a skutky* (Praha 1892). Viz *Ottův slovník naučný*. Dopisy M. Červinkové–Riegerové F. J. Studničkově jsou uloženy v LA PNP Praha, fond F. J. Studnička.
- 3) Recenzi Bolzanova životopisu od Marie Červinkové–Riegerové zveřejnila roku 1882 v *Ruchu* přední česká spisovatelka Karolina Světlá (1830–1899). Viz též K. Světlá: *Z literárního soukromí a drobné práce*. F. J. Studnička vedl korespondenci také s Karolinou Světlou. Oceňoval její básně a romány stejně jako práci v oblasti rozvoje vzdělávání žen a mládeže. Karolina Světlá považovala Studničku za významného českého matematika a vynikajícího popularizátora přírodních věd. Viz LA PNP v Praze, fond F. J. Studnička, fond K. Světlá.
- 4) Dopisy F. J. Studničky M. Červinkové–Riegerové viz LA PNP Praha, fond M. Červinková–Riegerová.
- 5) *Paměti F. K. Studničky*, LA PNP Praha, fond F. K. Studnička. První citát str. 9, druhý str. 7–8.

- ⁶⁾ Obraz je stále v majetku Národního muzea v Praze (inv. č. H2-22 541, olej na plátně, 48 × 38cm, profilovaný zlacený rám 56 × 46cm, signováno „Pulzer 1839“ při levém okraji u ramene portrétovaného. Restaurováno 1980. Viz [8–12], [15]. černobílá reprodukce obrazu je v [6] — 30. obrazová příloha, barevná reprodukce je v [10], str. 162. O existenci obrazu a jeho dalším osudu se zmiňuje i Studničkův syn František Karel (1870–1956) ve svých pamětech — viz ⁵⁾.

Literatura

- [1] K. Berka: *Bernard Bolzano*, Horizont, Praha 1981
- [2] B. Bolzano: *Vlastní životopis*, Odeon, Praha 1981
- [3] J. Folta: *K dvoustému výročí narození Bernarda Bolzana (1781–1981)*, Sborník konference českých matematiků, 9. –11. února 1981, Zvíkovské Podhradí, MVS JČSMF, Praha 1981
- [4] J. Folta: *Zamyšlení nad Bolzanovskými výročími*, Pokroky matematiky, fyziky a astronomie 26(1981), 241–248
- [5] A. Kolman: *Bernard Bolzano*, SNPL, Praha 1958
- [6] J. Loužil: *Bernard Bolzano*, Melantrich, Praha 1978
- [7] M. Pavlíková: *Vztahy Bernarda Bolzana k Radíči*, Sedlčanský sborník 2(1979), 137–138
- [8] L. Sršeň: *Bolzanos porträt von dem jüdischen Maler Aaron (Adolf) Pulzer*, Judaica Bohemiae XXII, 2, Praha 1986, 105–112
- [9] L. Sršeň: *Aron (Adolf) Pulzer, židovský portrétista v Praze 19. století*, Jewish Art, rukopis
- [10] L. Sršeň: *Bildnisse Bolzanos*, in: [12], IV, 1, 1, Stuttgart–Bad Cannstatt 1986, 42–45, 98–99
- [11] K. Tieftrunk: *Přednesení jednatele ve valném shromáždění Společnosti Musea Království Českého dne 18. ledna 1896*, Časopis Musea Království Českého 70(1896), 32
- [12] *Bernard Bolzano Gesamtausgabe* (red. E. Winter, J. Berg, F. Kambartel, J. Loužil, B. van Rootselaar), Frommann-Holzboog, Stuttgart–Bad Cannstatt, 1969 —
- [13] E. Vlček: *Fyzická osobnost Bernarda Bolzana*, Pokroky matematiky, fyziky a astronomie 26(1981), 259–261
- [14] E. Winter *B. Bolzano a jeho kruh*, Edice Akordu, Brno 1935
- [15] *Zpráva o Museu Království Českého od 22. února do konce července 1895*, Časopis Musea Království Českého 69(1895), 381